

УДК 347.91/.95

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПЕРЕКЛАДАЧА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ МОВИ СУДОЧИНСТВА В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

CIVIL PROCEDURE STATUS OF IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF TRANSLATOR LANGUAGE OF PROCEEDINGS IN CIVIL CASES

Прут Ю.А.,
помічник судді

Івано-Франківського окружного адміністративного суду

Розглядається цивільно-процесуальний статус перекладача під час здійснення правосуддя в цивільних справах, його роль в забезпеченні принципу мови судочинства. Визначаються умови участі перекладача в цивільному процесі. Розкриваються гарантії його діяльності. З огляду на складність цивільних правовідносин обґрунтовується доцільність володіння перекладачем юридичними знаннями для забезпечення більш чіткого і адекватного перекладу.

Ключові слова: цивільний процес, правосуддя, цивільні справи, цивільно-процесуальний статус, перекладач, принцип мови судочинства.

Рассматривается гражданско-процессуальный статус переводчика при осуществлении правосудия по гражданским делам, его роль в обеспечении принципа языка судопроизводства. Определяются условия участия переводчика в гражданском процессе. Раскрываются гарантии его деятельности. С учетом сложности гражданских правоотношений обосновывается целесообразность владения переводчиком юридическими знаниями для обеспечения более четкого и адекватного перевода.

Ключевые слова: гражданский процесс, правосудие, гражданские дела, гражданско-процессуальный статус, переводчик, принцип языка судопроизводства.

We consider civil procedural status of the translator in the administration of justice in civil matters, its role in ensuring the principle language of proceedings. Determined by the participation of an interpreter in civil proceedings. Disclosed guarantees its activities. Given the complexity of civil legal ownership, necessity interpreter legal expertise to provide a clearer and adequate translation.

Key words: civil litigation, justice, civil affairs, civil procedural status, translator, principle language of proceedings.

Актуальність теми. Принцип національної мови цивільного судочинства є визначальним, оскільки забезпечує повноту здійснення прав та обов'язків учасників судового процесу. Роль щодо реалізації положень вказаного принципу відведена такому учаснику процесу, як перекладач. Перекладач як спеціальний суб'єкт забезпечення таких прав створює належні умови комунікації між учасниками провадження в цивільній справі, а також судом та сторонами, які не володіють мовою судочинства.

Згідно з положенням ст. 7 Цивільного процесуального кодексу України мова цивільного судочинства визначається ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» [1]. А згідно зі ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» судочинство в Україні у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах

здійснюється державною мовою. Проте у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 Закону України «Про засади державної мовної політики», за згодою сторін суди можуть здійснювати провадження цією регіональною мовою (мовами). Водночас цей Закон встановлює вимогу, що професійний суддя повинен володіти державною мовою. А у межах території, на якій поширена регіональна мова, держава гарантує можливість здійснювати судове провадження цією регіональною мовою (мовами). Необхідність забезпечення такої гарантії має враховуватися при доборі суддівських кадрів. Водночас сторони, які беруть участь у справі, подають до суду письмові процесуальні документи і докази, викладені державною мовою, а у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), допускається подача

до суду письмових процесуальних документів і доказів, викладених цією регіональною мовою (мовами), з перекладом у разі необхідності на державну мову без додаткових витрат для сторін процесу. Крім того, особам, що беруть участь у розгляді справи в суді, забезпечується право вчиняти усні процесуальні дії (робити заяви, давати показання і пояснення, заявляти клопотання і скарги, ставити запитання тощо) рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача у встановленому процесуальним законодавством порядку. Причому у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), послуги перекладача з регіональної мови або мови меншини (мов) у разі їх необхідності надаються без додаткових для цих осіб витрат [2].

Виклад основного матеріалу. Попри всі труднощі з реалізацією вітчизняного законодавства про мови, учасники цивільного процесу мають змогу захищати свої права у суді тією мовою, якою вони володіють. Основною гарантією у цьому разі, на нашу думку, є можливість залучення перекладача, який згідно з ч. 1 ст. 55 ЦПК України є особою, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, або яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими [1].

Водночас цілком слушну думку висловлюють автори коментарів до ЦПК України про те, що «не може бути перекладачем особа, яка не володіє українською мовою. Тому недопустимий так званий подвійний переклад». Тому «судовий розгляд в місцевостях, де немає перекладачів із рідкісних мов, може стати взагалі неможливим» [3, с. 153; 48, с. 180].

Також слід звернути увагу на залучення сурдоперекладача – фахівця, який володіє технікою спілкування з німими, глухими, глухонімими і сліпоглухонімими, тобто вміє спілкуватися з особами із вадами слуху та/або зору. Особливості, специфіку допиту, отримання пояснень та іншого спілкування з такими особами на судовому засіданні вивчав М.М. Ясинок [4], тому зупинятися на цьому питанні не будемо. Значимо тільки те, що це дуже нелегко, зважаючи на сприйняття реальності цими особами. Крім того, пошук таких перекладачів – це вкрай складне завдання, яке вдається вирішити переважно завдяки залученню учасників зібрань глухих, працівників навчально-виробничих комбінатів глухонімих, фахівців спеціальних шкіл, училищ чи інститутів дефектології. Хоча можуть бути залучені й окремі особи [4, с. 108].

Зважаючи на це, в науковій літературі часто наголошується на потребі підвищення якості перекладу, оскільки не завжди диплом чи інший документ про здобуту освіту свідчить про високу кваліфікацію перекладачів. Тому науковці радять створити законодавчу базу про атестацію перекладачів та державний реєстр таких осіб [5, с. 40–50]. Причому за кордоном це звичайна практика. Наприклад, у канадській провінції Квебек у Професійному кодексі передбачено

спеціальний статус посвідченого перекладача, термінолога або усного перекладача, а у Франції діють ліцензовані бюро перекладів і «присяжні перекладачі» (в апеляційних судах); німецькі перекладачі складають іспити у торгово-промислових палатах відповідних земель, а суди призначають їх на посаду; в Естонії також запроваджено інститут «присяжних перекладачів»; у Бельгії окружний суд здійснює контроль за перекладачами, які склали присягу, а в Об'єднаному королівстві Великобританії та Північної Ірландії такий обов'язок покладено на самоврядні організації перекладачів [6, с. 88; 170; 7, с. 66]. Тому вважаємо, що введення атестації та ведення єдиного державного реєстру перекладачів зможе поліпшити якість перекладу під час здійснення цивільного судочинства.

Крім того, С.Я. Фурса та Ж.В. Васильєва-Шаламова цілком слушно звертають увагу на те, що процедура залучення перекладача у цивільний процес має бути уточнена. Зокрема, потрібно надати суду змогу самостійно залучати перекладача у разі виявлення ним того, що особа, яка бере участь у справі, не володіє або погано володіє державною мовою [8, с. 247–248; 7, с. 65]. Водночас не можемо погодитися з пропозицією Ж.В. Васильєвої-Шаламової уточнити ст. 55 ЦПК України правом особи, яка бере участь у справі, самостійно вибирати перекладача, якого вона хоче, оскільки, як вважає Д.Д. Луспенник, таке право саме собою зрозуміле [9, с. 116] і не вимагає додаткових процедур для його реалізації.

Водночас з метою реалізації принципу здійснення судочинства національною мовою закон наділяє перекладача такими правами:

- 1) *ставити питання з метою уточнення перекладу;*
- 2) *відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу.* Сюди треба віднести і випадки, коли перекладач не знає або недостатньо знає юридичну термінологію, як українську, так й іноземну [8, с. 249].

3) *на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.* Це право підтверджується й іншими нормами ЦПК України. Зокрема, п. 4 ч. 3 ст. 79 ЦПК України передбачає, що до витрат, пов'язаних з розглядом судової справи, належать витрати, пов'язані із залученням перекладачів. А згідно з ч. ч. 1, 3, 5 ст. 86 ЦПК України витрати, пов'язані з переїздом перекладачів до іншого населеного пункту і найманням ними житла, несе сторона, яка заявила клопотання про виклик перекладача. Причому добові (у разі переїзду до іншого населеного пункту), а також компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять перекладачам сплачуються стороною, не на користь якої ухвалено судове рішення. Компенсація за втрачений заробіток обчислюється пропорційно до розміру середньомісячного заробітку, а компенсація за відрив від звичайних занять – пропорційно до розміру мінімальної заробітної плати. У такому самому порядку компенсуються витрати на оплату послуг

перекладача. Водночас потрібно пам'ятати, що граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних із залученням перекладачів, встановлюється Кабінетом Міністрів України. Зокрема, постановами Кабінету Міністрів України «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави» від 27 квітня 2006 року № 590 [10] і «Про затвердження Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів» від 1 липня 1996 року № 710 [11].

Згідно з цими постановами за втрачений заробіток у зв'язку з явкою до суду перекладачам загальний розмір виплати не може перевищувати суму, розраховану за відповідний час, виходячи із трикратного розміру мінімальної заробітної плати. Обчислюється він за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи, розрахованої відповідно до п. 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 року № 100 [10; 12].

За відрив від звичайних занять перекладачам має бути виплачено суму, яка обчислюється пропорційно до розміру мінімальної заробітної плати особи і не може перевищувати її розмір, обчислений за фактичні години відриву від звичайних занять. А оплата самих послуг перекладача обчислюється за кожну годину пропорційно до середньої заробітної плати особи, розрахованої відповідно до п. 2 Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 року № 100 [12]. Однак загальний розмір виплати не може перевищувати суми, розрахованої за відповідний час, виходячи із трикратного розміру мінімальної заробітної плати [10].

Витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту та наймом житла перекладачем, не можуть перевищувати встановлені законодавством норми відшкодування витрат на відрядження [10].

Отже, перекладач має достатньо прав і гарантій для належного виконання своїх обов'язків і сприяння здійсненню цивільного судочинства. Проте перекладач не може бути наділений лише правами, оскільки його права мають полегшувати виконання його обов'язків, до яких належать:

1) *з'являтися за викликом суду*, який здійснюється надсиланням йому судової повістки або телеграми, факсу чи шляхом повідомлення перекладача за допомогою інших засобів зв'язку, які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику. У разі неявки перекладача в судове засідання суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за його відсутності та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи на певний строк. Од-

ночасно суд вирішує питання про відповідальність перекладача, який не з'явився. Зокрема, за злісне ухилення перекладача від явки в суд ч. 2 ст. 1853 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність у вигляді накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [13];

2) *здійснювати повний і правильний переклад*;

3) *посвідчувати правильність перекладу своїм підписом в процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі їх рідною мовою або мовою, якою вони володіють*.

У разі порушення цих обов'язків перекладач підлягає кримінальній відповідальності. Зокрема, ч. 1 ст. 384 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає, що завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у суді або під час здійснення виконавчого провадження, карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. А якщо він це вчинить з корисливих мотивів, то його дії караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років. Крім того, відмова перекладача без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час здійснення виконавчого провадження карається штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців [14].

Попри це, важливе значення має дотримання учасниками цивільного процесу порядку в залі судового засідання і виконання вказівок головуючого у судовому засіданні, оскільки це є виявом поваги до суду й учасників цивільного процесу. Тому в ЦПК України закріплено кілька моральних обов'язків учасників цивільного процесу. Наприклад, у ст. 92 ЦПК України законодавець закріпив норму про те, що у разі порушення порядку під час судового засідання або невиконання розпоряджень головуючого застосовується попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із залу судового засідання. Причому у разі повторного вчинення зазначених дій перекладачем суд оголошує перерву і надає час для його заміни.

Отже, бачимо, що законодавець дуже вимогливий і непохитний у намаганні забезпечити повагу до суду, цивільного процесу та виконання його учасниками своїх обов'язків.

Крім того, ст. 161 ЦПК України на перекладача, як і на осіб, які беруть участь у справі, свідків, експертів і спеціалістів, покладено обов'язок звертатися до суду словами «Ваша честь». А згідно зі ст. 162 ЦПК України особи присутні в залі судового засідання повинні встати, коли входить і виходить суд. Крім того, перекладачі дають пояснення, висновки, консультації тощо і заслуховують рішення стоячи.

Водночас у науковій літературі поширена думка, що перекладач також зобов'язаний не розголошувати відомості, які стали йому відомі під час розгляду

справ, у яких він брав участь як перекладач [8, с. 249], у разі потреби підготувати коментар до перекладеного ним документу і вказати місця, які він вважає суттєвими, та пояснити значення іншомовних лексем (слів і словосполучень), що позначають соціокультурні та етнорелігійні явища народу, до якого належить автор перекладеного документу [7, с. 63]. З цим загалом можна погодитися, хоч законодавець чітко не встановив таких обов'язків. Проте вони впливають із суті довірливих відносин, які виникають між учасником цивільного процесу, якому потрібен перекладач, і перекладачем. Однак за порушення згаданих науковцями обов'язків перекладачем юридичної відповідальності не встановлено. Вона передбачена для інших видів порушень, які може допустити перекладач. Зокрема, за свідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків – відповідальність, встановлену законом. А саме згідно зі ст. 384 КК України завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у суді або під час здійснення виконавчого провадження, карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років, а відмова перекладача без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час здійснення виконавчого провадження – штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців [14].

Водночас виконання покладених на перекладача обов'язків та застосування юридичної відповідальності за їх порушення має супроводжуватися дотриманням певного порядку. Зокрема ст. 164 ЦПК України передбачає, що головуєчий роз'яснює перекладачеві його права та обов'язки, встановлені ЦПК України, і попереджає під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад

і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Крім того, головуєчий приводить перекладача до присяги: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки перекладача, використовуючи всі свої професійні можливості», текст якої підписується перекладачем і разом з розпискою приєднується до справи.

Крім того, розглянутими правами, обов'язками і гарантіями правовий статус перекладача не обмежується, тому що він також може підлягати відводу чи самовідводу за підставами, зазначеними у ст. 22 ЦПК України, у порядку, передбаченому ст. 23 ЦПК України.

Також слід зазначити, що перекладач, надаючи технічну підтримку в цивільному процесі, застосовує спеціальні знання. Отже, перекладач є фахівцем у галузі спеціальних знань (лінгвістичних).

Висновки. Наявність у перекладача диплому про відповідну філологічну освіту є обставиною, що підтверджує вільне володіння перекладачем мовою, якою здійснюється переклад, проте не будь-яка особа, яка володіє іноземною мовою або технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми, може бути перекладачем в цивільному процесі. На думку Ж.В. Васильєвої-Шаламової, посвідчення належної освіти перекладача не завжди є підтвердженням достатнього рівня знань у галузі спеціальної юридичної термінології, що використовується при розгляді різних категорій цивільних справ. Ми погоджуємось із вказаною позицією, оскільки специфіка здійснення перекладу при розгляді цивільних справ полягає у необхідності не лише володіння іноземною мовою, але й, насамперед, досконалого розуміння юридичної термінології та змісту термінів, що підлягають перекладу. Таким чином, на нашу думку, забезпечення належного рівня перекладу в цивільному процесі можливе шляхом залучення в якості перекладача особи, яка має як філологічну, так і юридичну освіту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 492.
2. Про засади державної мовної політики» (зі змінами та доповненнями) : Закон України від 3 липня 2012 року № 5029-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
3. Теліпко В.Е. Науково-практичний коментар Цивільного процесуального кодексу України. Станом на 1 листопада 2010 року / В.Е. Теліпко ; за ред. Ю.Д. Притики. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 696 с.
4. Ясинок М.М. Участь глухонімих у цивільному процесі / М. М. Ясинок // Право і безпека. – 2006. – № 5'3. – С. 107–109.
5. Кузнецов О.Ю. Правосуб'єктність перекладача в гражданском судопроизводстве и порядок ее приобретения / О.Ю. Кузнецов // Современное право: научно-практический журнал. – 2007. – № 10. – С. 40–50.
6. Покрещук О.Г. Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значущих процесах: проблемні питання / О.Г. Покрещук, С.Я. Фурса // Право України. – 2000. – № 10. – С. 87–90.
7. Васильєва-Шаламова Ж.В. Роль та місце перекладача у реалізації принципу мови судочинства у цивільному процесі України / Ж.В. Васильєва-Шаламова // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 12. – № 1. – С. 61–69.
8. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. / за ред. С.Я. Фурси. – К. : КНТ, 2006–. – Т. 1. – 2006. – 912 с.
9. Луспенік Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України) / Д.Д. Луспенік. – Х., 2005. – 640 с.
10. Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних та адміністративних справ, і порядок їх компенсації за рахунок держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 року № 590 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/590-2006-%D0%BF>.
11. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за

виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 року № 710 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF>.

12. Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 року № 100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100-95-%D0%BF>.

13. Кодекс України про адміністративні правопорушення (зі змінами та доповненнями) від 7 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.

14. Кримінальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.